

Negri en het paradigma van Spinoza

Sonja Lavaert

Al van in Dante's tijd hebben in Italië filosofie, politiek en kunst iets te maken met toneel. Grote politieke gebeurtenissen gingen op het schiereiland vaak gepaard met wendingen in de literatuur en werden niet alleen naverteld maar vonden ook plaats als blijspel of tragedie. We zien er overal voorbeelden van. De eerste poëzie ontstond op de hofscènes van Frederik II, de Siciliaanse vorst die zijn staatswerk opvatte als een kunst, in het kader daarvan de Italiaanse taal promootte, en zich liet leiden door het verlichte humanisme en technisch vernuft van zijn Arabische leraars. De titel van Dante's meesterwerk is spreekwoordelijk en voorbeeldig. Machiavelli paste in komedies zijn politieke inzichten toe op het amoureuze verleidingsspel en ook omgekeerd, zijn inzichten in de menselijke komedie en bokkensprongen van het affect paste hij toe in traktaten over geschiedenis en politiek. Enzovoort enzovoort. Het vormelijke verband tussen renaissance, revolutie, politiek en drama werd in de aanloop naar en tijdens de 19de eeuw meerdere keren herhaald, zoals ook in de 20ste eeuw en tot vandaag. Het kan dan ook geen verbazing wekken dat de Italiaanse filosoof Antonio Negri, die uitermate belezen is in de klassieke literatuur en het politieke drama aan den lijve ondervond, experimenteert met het schrijven van toneelstukken. *Trilogie de la différence* is de eerste publicatie van dit artistieke experiment, het begin van een reeks waarvan de volgende aflevering reeds in de maak is. In de inleidende nota situeert de filosoof de drie pièces in de traditie van het communistisch episch theater. Hij noemt ze een kunstobject met multiple facetten, wat doet denken aan Spinoza's lenzenslijperij en het ambachtelijk karakter onderlijnt van dit zoeken naar een nieuwe vorm. Hij noemt ze fictie waarin autobiografie evenwel de hoofdrol speelt. De nieu-

Creativiteit is centraal; liefde komt in de plaats van macht; ongehoorzaamheid en verzet die horen bij democratie, worden gesteld tegenover gehoorzaamheid die hoort bij religie en die uiteraard niet van toepassing is bij liefde.

we vorm die hij zoekt, is niets minder dan een levensvorm.

Hoewel Negri insisteert op de wending die hij wil bewerkstelligen, is dit vormelijke experiment toch ook de uitdrukking van een continuïteit, meer bepaald de continuïteit van het communisme. De trefwoorden in zijn communisme waren immers van in het begin: vernieuwing, collectief werk, subjectiviteit, verbeelding, creatief verzet. De toneelstukken van *Trilogie de la différence* zijn leerdichten die kunnen gelezen worden als een ironische samenvatting van zijn filosofische reflecties. Ze voeren het publiek terug naar de jaren '60, de Italiaanse revolutionaire beweging, het theoretisch onderzoek van het 'operaismo' dat in het centrum van zijn antikapitalistische analyses het subject stelde, oftewel de arbeider (operaio). Existentiële kwesties, arbeid, macht, liefde: alles is aanwezig. Gedurende lange tijd, van de jaren 60 tot 1979 was Negri actief in de revolutionaire beweging. Tijdens die periode schreef hij quasi uitsluitend politieke teksten over het marxisme. Zijn arrestatie in 1979 en de gevangenis maakten een abrupt einde aan het activisme en veroorzaakten bij de auteur een emotionele crisis die hij probeerde te verwerken door te schrijven. Maar dat ging niet langer in de oude politieke theoretische vorm; met de nood om te schrijven voelde hij tevens de nood om te veranderen van stijl. Het eerste werk dat hij in de gevangenis schreef, waarin hij een nieuw register aanboorde en andere thema's behandelde, was *Anomalia selvaggia*, het werk over Spinoza. Voortaan

zou Negri schrijven in filosofische termen. Ondertussen zijn we drie decennia verder, is het project met Michael Hardt van *Empire*, *Multitude* en *Commonwealth* afgerond, en voelt de filosoof opnieuw de behoefte om te veranderen. Met de toneelstukken probeert hij dus een nieuwe schrijfvorm uit, een expressieve, algemene, directe vorm, bestemd voor iedereen. Een vorm die appelleert aan de verbeelding, die het publiek raakt en onderdompelt in een ander element. Een vorm die het aspect aanneemt van een echte dialoog, zich open stelt voor onverwachte wendingen en meervoudige stemmen. Een vorm die zoals een gewoon gesprek ontstaat in de levendige gebeurtenis, in het heden en in het leven.

In de volgorde voorgesteld door de auteur vormen de stukken van de *Trilogie* een deel van zijn levensverhaal. Het eerste stuk *Essaim* voert een eenzame militant op die gepreoccupeerd is met politieke en existentiële kwesties. Omdat de man definitieve antwoorden zoekt, verliest hij zich in extremisme. Een koor treedt op als tweede stem die tevens fungeert als fictief publiek, commentaren levert en het gezonde verstand inbrengt tegen het theoretisch en religieus gezwets van de man. De stem van het koor stelt liefde in de plaats van ascetische opoffering die men tegenkomt "in het binnenste van de ingewanden van de macht", en overtuigt daarmee de man om te rebel- leren. Zijn revolutie wordt "verbeelding en vreugde" (Negri, 2009: 36). Het tweede stuk, *L'homme plié*, brengt een rebel op de scène die weigert naar de oorlog te gaan en op grond van deze ongehoorzaamheid eindigt in een fascistische gevangenis. In het derde stuk, *Cithéron*, volgen we de lotgevallen van een immigrant, een vrouw, die geen tijd heeft voor rebellie of theorie want moet zien te overleven door lange uren afstompend werk te doen achter een

computerscherm. In dit stuk veranderen personages en decor op wonderlijke wijze en de actie verplaatst zich over en weer van een computerzaal in een IT-center in de periferie van een actuele metropool naar de Griekse berg van de *Bacchanten*. De auteur citeert hele passages uit deze tragedie van Euripides. Volgens Negri moet men een directe relatie bewerkstelligen met de culturele traditie door haar expressies opnieuw te gebruiken, te vertalen, in te zetten en toe te passen. De kunst of de creatie van een nieuw element waarin het publiek wordt betrokken, ondergedompeld en verplaatst, is altijd voor op haar tijd. En daar komt het voor hem op aan: de kunst om de tijd te vormen en ritmeren. Deze elementaire relatie, onderdompeling of verplaatsing van de kunst kan allerlei vormen aannemen, de lach bijvoorbeeld. Zoals de komedie *La Mandragola* van Machiavelli is de *Trilogie* geschreven na een nederlaag, zowel van een politieke beweging als van zijn persoonlijke projecten die daarmee verweven zijn. Maar zoals Machiavelli geeft Negri zich niet over. Hij gaat door met de 'gebeurtenissen met ironie te bekijken', met 'het politieke project te verplaatsen naar de verbeelding' en met proberen 'een subjectief perspectief op te bouwen' (Negri, 2002: 122).

Van *Anomalia selvaggia* tot *Commonwealth* is er sprake van een continuïteit: van de filosofie, van het communisme én van Spinoza. Negri legt uit dat er drie redenen zijn waarom het belangrijk is zijn teksten te lezen. De eerste reden: Spinoza meet kennis af aan praktijk en politiek, en koppelt politieke kennis aan de sociale realiteit waar hij zelf deel van uit maakt. De tweede reden: de introductie van het perspectief van gewone mensen in de filosofie is een immanent materialisme en een atheïsme. De derde reden: op elk plan – principieel, theoretisch, concreet en politiek – zoekt Spinoza naar het algemene, gemeenschappelijke, gewone of 'common'. Het communisme van Negri is geïnspireerd door Spinoza eerder dan door Marx. Men kan zelfs spreken over een 'paradigma van Spinoza'. Zijn fascinatie voor de Hollandse denker werd opgewekt door publicaties aan het eind van de jaren '60 van Deleuze, Guérout en Matheron die de aankondiging waren van een beweging waarin Spinoza symbool staat voor een 'alternatieve' moderniteit. Deze auteurs

kozen alledrie voor een empathische benadering en probeerden te denken in de logica van het spinozistisch systeem. De drie auteurs delen bovendien de overtuiging dat de filosoof van de 17de eeuw de ontwerper is van een radicaal immanente zijsleer die breekt met een idealistisch perspectief. In het spoor van deze Franse auteurs zoekt Negri naar een andere moderniteit in de teksten van Spinoza die hij leest als *trait-d'union* tussen renaissance en verlichting, of meer bepaald tussen Machiavelli en Marx. Zijn rationalisme wordt geduid als een materialisme, zijn systematiciteit als onvooringenomen methode om inzicht te verwerven in de onmatigheid van de menselijke innerlijke wereld. Zijn meetkundige methode wordt gezien als in functie van realisme, zijn realisme als een ethiek en zijn ethiek als een politieke visie op zijn eigen actualiteit. Tegen het moderne natuurrechtsdenken, gestructureerd rond de idee van soevereiniteit, realiseert

Spinoza een alternatief dat politiek met de sociale realiteit verbindt. De 'potentia' is een vertaling van wat Negri Machiavelli's begrip van 'constituerende macht' noemt, dat op zijn beurt staat voor de vorming van een nieuwe politieke ordening. Het zijn gewone mensen die nieuwe politieke ordeningen uitvinden door een wijs gebruik te maken van de fortuinlijke omstandigheden. 'Constituerende macht' of 'potentia' is verbonden met crisis, revolutie, en is het tegenovergestelde van soevereiniteit. Maatschappelijke veranderingen worden gesmeed in de 'werkplaatsen' van het subject, de operai. Een onderzoek naar sociale realiteit en relaties stelt de thema's van perspectief, tijdsverloop, subjectiviteit en collectiviteit. Onderzoek wordt plaatsbepaling in de realiteit die men onderzoekt en die ondertussen voortdurend zelf van plaats verandert. De keuze voor een methode die niet voorbijgaat aan de echte inzet van kennis brengt Negri tot het concept

van 'multitude'. In collectief geschreven werken ontwikkelt hij een programma voor een beweging die opereert van onderuit en van binnenuit, als ongeregelde canon. Constituerende macht van de multitude is geen relatie die 'vertegenwoordigd' kan worden, wel die wordt 'uitgedrukt'. Constituerende macht wordt veroverd of gevormd in een context; ze gaat daarom samen met directe uitdrukking en met woordenstrijd op het ritme van ieders tijd.

Tussen *Anomalia selvaggia* en *Commonwealth* heeft Negri het voortdurend over de multitude, de bevrijding en toe-eigening van de tijd, of wat hij 'communisme' noemt. Hij begrijpt communisme als een radicale of absolute democratie die niets van doen heeft met het socialisme van de voormalige Sovjetunie en evenmin met de sociaal-democratie en haar vertegenwoordiging in partijen. Het heeft wel met de 'potentia' van Spinoza te maken. Negri doorloopt en voltrekt voortdurend dezelfde denkbeweging als Spinoza en zet uiteen op het ritme van die beweging. De veelstemmigheid, de vervlechting van denklijnen en de ongewone methode (toe-eigening van woorden en teksten, intertekstualiteit, procédé van de omkering, geometrische spiegelingen, verschuivingen van het grammaticale subject) zorgen voor dubbelzinnige verwarring en een open onbeslistheid. Zowel democratie als communisme, in wezen hetzelfde, betekent niet een specifieke regeringsvorm, doch eerder een levensvorm en een mogelijkhedenvoorwaarde voor een regering tout court.

Het paradigma van Spinoza is te zien in de woorden die Negri gebruikt en in de retorische uiteenzetmethode: 'Imperium' (*Empire*) en 'Multitudo' (*Multitude*) zijn termen die Spinoza introduceert in de *Politieke Verhandeling*. In hun meest recente werk, *Commonwealth*, hanteren Hardt en Negri een gelijkaardige opbouw als Spinoza in zijn *Ethica*, met 'scoliën' aan het einde van elk deel. Deze 'scoliën' zijn in een meer economische stijl dan de andere tekstdelen, bevatten meer beelden en betekenissen zoals in een dagdagelijkse sterk metaforische taal. Ze laten zich na elkaar lezen met uitsparing van de analytische delen en bijgevolg tijd. Er zijn dus twee bewegingen die met elkaar verweven zijn maar onafhankelijk van elkaar kunnen gelezen worden, zoals twee stemmen in een

fugatisch horizontaal geschreven muziekstuk. De scholiën in de *Ethica* en in *Commonwealth* zijn ook te vergelijken met de commentaarstem van het koor in een klassieke tragedie die staat voor de stem van de onbepaalde menigte, het publiek of het geweten (zoals het koor in *Essaim*). In gewone woorden herhaalt Spinoza wat eerst in de vorm van axioma's, stellingen en bijstellingen is uiteengezet. Bijvoorbeeld dat

Deze kritiek, in het traktaat een godsdienstkritiek of analyse van de bijbelse tekst, resulteert in de overtuiging dat de inhoud van de Bijbel niets te maken heeft met kennis en alles met gehoorzaamheid.

God een doel heeft, wordt in het appendix van het eerste deel van de *Ethica* een vooroordeel genoemd dat mensen reduceert tot slaven die geen eigen oordeel hebben. Dit vooroordeel brengt de mensen af van hun eigenbelang en maakt hen nutteloos voor zichzelf. Het levert hen over aan het bedrog van regeringen en aan dwingelandij, maakt hen tot prooi van angst. Eveneens aan de oppervlakte herkennen we in Negri's oeuvre, in zijn geheel en in afzonderlijke werken, dezelfde bouw en inclusiestructuur als in de *Verhandeling over de verbetering van het verstand*. We herkennen doorheen zijn oeuvre strategische tekstenmerken, een 2-puntig programma en het markeren van een wending zoals in het *Theologisch politiek traktaat*. We zien analogie in de inhoud die overigens bij de beide denkers niet te onderscheiden is van de vorm, wat eigen is aan hun immanente materialisme. Er is de centrale rol van verbeelding die wordt gezien als negatief, neutraal en positief. Dezelfde driedigtheid treffen we aan in de soorten kennis. Creativiteit is centraal; liefde komt in de plaats van macht; ongehoorzaamheid en verzet die horen bij democratie, worden gesteld tegenover gehoorzaamheid die hoort bij religie en die uiteraard niet van toepassing is bij liefde.

Negri gebruikt beelden en figuren uit *The Tempest* van Shakespeare om aan te tonen dat de 'wilde verbeelding' centraal staat in Spinoza's reflectie over kennis en methode. Caliban, met zijn wilde verbeelding, is de ongeleerde natuurlijke bewoner van het eiland van het leven en Prospero, de

Europese geleerde, is de onderdrukkende tiran. Aan de ene kant betekent Calibans verbeelding, die wordt geproduceerd door en opgeslagen in het geheugen, de woorden en de beelden, onwetendheid. Ze is oorzaak van vooroordelen, houdt hem gevangen en reduceert hem tot slaaf. Met het sterke beeld van de slaaf bedoelt Spinoza een mens die handelt enkel ten voordele van de meester en niet in zijn eigen belang. Het sterke beeld moet een ingewikkelde relatie verhelderen van iemand die handelt in functie van anderen en daardoor zichzelf verliest. In dit geval is verbeelding iets negatief dat moet overwonnen worden. Verbeelding is echter ook iets neutraal want ze hoort tot de menselijke natuur en het leven. Iedereen is eraan onderhevig. Tenslotte is verbeelding ook iets positief: Caliban wordt door de geciviliseerde Prospero geminacht en gevangen gehouden maar hij weet aan de controle te ontsnappen. Door de kracht van zijn verbeelding is hij niet onder bedwang te houden. Verbeelding is onderdeel van een creatief en hypothetisch denken dat beweegt, verplaatst, verzet, verandert, varieert, omkeert en uitvindt. Als dusdanig hoort ze bij de vorming van iets nieuw. Deze driedelige waardeschaal kan ook worden toegepast op religie. Sterker nog, zowat alles wat Spinoza beweert over verbeelding – de vooroordelen die angsten bevestigen in de plaats van ze tegen te werken wat tot slaafheid leidt; de onvermijdelijkheid, natuurlijkheid of noodzaak; de potentie om verbindingen tot stand te brengen –, geldt eveneens voor religie. Religie is bijgevolg van dezelfde orde als de verbeelding. Vanuit een gewoon perspectief (zoals van Caliban) brengt religie evenwel geen verbindingen tot stand maar scheiding, uitsluiting, afzondering. Voor Spinoza en Negri is religie de bindende kracht van een machtsbeweging (zoals van Prospero), een propagandamachine die gehoorzaamheid afdwingt. Religie maakt voor hen geen deel uit van de constituerende verbeelding.

Van het *Theologisch politiek traktaat* onderlijnt Negri de anomalie, de urgentie van zijn publicatie en de ommekeer die het bewerkstelligt. Het traktaat bevat een argumentatie voor de these dat het natuurrecht altijd geldig is, een pleidooi tegen bijgeloof eerst en bij uitbreiding tegen religie in het algemeen, tegen gehoorzaamheid en handelingen begaan uit angst voor straf, en voor de vorming en uitdrukking

van eigen oordelen op basis van intrinsieke argumenten. Vormelijk gezien is deze strategische tekst te vergelijken met *Il Principe* van Machiavelli. Er is dezelfde circulaire inclusiestructuur, herhaling van thema's en motieven, focalisatoren, open plekken, metaforen en verplaatsing van profielen. De opbouw is een afbeelding van de inhoud. De rationaliteit van Spinoza wordt hier revolutionair en buitenmaats ten aanzien van de concrete historische situatie. Hij keert zich tegen het monarchistisch absolutisme dat overal in Europa in opgang is. Hij keert zich vooral tegen de oorlog die de Hollandse democratie bedreigt en gevoerd wordt in naam van een godsdienst. De verschrikking van de oorlog brengt hem ertoe de menselijke natuur beter te willen leren kennen. Tegen Hobbes in, hangt hij de stelling aan dat het natuurrecht altijd blijft gelden. Volgens Negri biedt dit de mogelijkheid om productief te denken in de plaats van genetisch, of met andere woorden om zich te richten op de toekomst en de gevolgen in de plaats van op de oorsprong en het verleden. Aldus bewerkstelligt Spinoza een systematische omkering: systematisch omdat de breuk overal consequent wordt toegepast, en omkering omdat er twee perspectieven in het geding zijn waarvan de blikrichting wordt omgekeerd.

Spinoza's programma bevat een kritisch deel en een politiek deel; ook daarin lijkt het *Theologisch politiek traktaat* op *Il Principe*. Hij wil de illusies en vooroordelen die mensen onder de duim houden, ontmaskeren. Concreet komt dit neer op een kritisch onderzoek van teksten en taaluitingen, of van het geheugen, de woorden en de beelden, zodat bloot komt te liggen voor wie ideeën en instellingen goed zijn. Deze kritiek, in het *traktaat* een godsdienstkritiek of analyse van de bijbelse tekst, resulteert in de overtuiging dat de inhoud van de *Bijbel* niets te maken heeft met kennis en alles met gehoorzaamheid. Daarnaast wil hij meningen publiek maken en mensen overtuigen van ideeën die goed voor hen zijn, in overeenstemming met een vrije republiek: dit is het politieke moment waarin hij zelf retorische middelen gebruikt. In talrijke variaties onderlijnt Negri de omkering die Spinoza bewerkstelligt: tegenover de tendens tot absolutisme, tegenover de oorlog, tegenover de opvattingen van Hobbes, tegenover de vakfilosofen, tegenover de traditie. Mensen maken deel uit van de

natuur en in de natuur is niets verboden: dit lijkt op de redenering van Hobbes maar is er de omkering van. Politiek en angst zijn immers aan elkaar tegengesteld. In een democratie draagt niemand zijn macht in die mate over aan een overheid dat hij of zij zich niet kan beraden. Angst is bijgevolg altijd aan de zijde van de machthebber: ook dit is een omkering. De democratie (van de menigte) probeert zich met die kwetsbaarheid te handhaven.

De beeldspraak van de wesp en de orchidee staat voor een liefde die geen enkel motief of functie heeft buiten de beminnelijkheid van het liefdesobject en het plezier dat de liefdeservaring verschaft.

Net als Matheron en de aanbeveling van Deleuze opvolgend, denkt Negri van middenin het leven, van middenin een probleem, van middenin de *Ethica* en dus start hij zijn analyse bij het derde deel dat is gericht op het verband tussen spontaneïteit en subjectiviteit. Spinoza's expressionisme is een genealogie of fenomenologie van de innerlijke mensenwereld dat het proces volgt van 'conatus' naar subject. In het derde deel wordt het begin van onze gemene geschiedenis onderzocht, het menselijke begin, de 'conatus', of met andere woorden, de streving, de kracht, de drift, de begeerte. Ik word geboren en terwijl er in de tijd voor mijn geboorte vanuit mijn standpunt geen doel was maar slechts leegte en het niets, ontstaat onmiddellijk het krachtige streven om te volharden in mijn bestaan. Bij het affect komt in het denken een voorstelling, een idee, want de geest wil de gevoelens van lust en onlust koppelen aan een oorzaak. Deze idee is de wil. De wil is een woord of een naam die mensen geven aan de 'conatus'. Wij streven niet iets na "omdat wij van mening zijn dat het goed is. Integendeel, wij zijn van mening dat iets goed is omdat wij het nastreven, willen, verlangen en begeren" (*Ethica*, 3de deel, commentaar bij stelling 9: 241). Om die reden is het streven om zichzelf te handhaven de grondslag van de deugd. Dit relativisme vormt geen belemmering voor ethiek maar fungeert omgekeerd als fundament waarop het probleem van de ethiek wordt gesteld. Slecht vindt Spinoza wat indruist tegen de aard van mensen, wanneer ze afhankelijk worden van trieste passies zoals

schuldgevoelens waardoor ze niet handelen uit eigen kracht en inzicht maar afhankelijk zijn van anderen. Slecht is wat haaks staat op zelfbehoud, wat mensen van zichzelf vervreemdt, wat hen doet lijden waardoor ze wegwijnen of wat hen integriteit ontnemt. Trieste passie is altijd haar eigen straf want ze verdubbelt de ellende. Actieve kennis daarentegen, die aan gene zijde is van goed en kwaad, geeft vreugde en leidt tot liefde.

Men ziet de inclusiestructuur in de *Politieke verhandeling* wanneer Spinoza de *Ethica* herneemt en terugkoppelt naar de logische stellingen 34 en 35 van het eerste deel. In deze stellingen leest Negri een onderscheid tussen de 'potentia' of de macht van de menigte en de 'potestas' of de macht van de overheid. Met dit onderscheid introduceert de Hollandse denker niet alleen, zoals Machiavelli in *Il Principe*, de twee tegengestelde perspectieven maar neemt hij, ook zoals de Florentijn, het perspectief van onderuit in. Dit onderscheid is het fundament waarop in de *verhandeling* het concept van multitude wordt geïntroduceerd, een concept dat de idee van democratie veralgemeent en uitbreidt tot iedereen in de wereld door de soevereine structuren en identiteiten georganiseerd rond een volk op losse schroeven te zetten. Spinoza vormt aldus een modern idee van democratie dat evenwel meteen van in het begin een alternatief is voor de moderne idee die zich heeft doorgezet in de westerse politieke regimes en instellingen. Dit onderscheid tussen 'potentia' en 'potestas' tekent een begrip van vrijheid als noodzaak. Vrijheid bestaat niet in de 'vrije wil' maar in de vrije noodzaak, of met andere woorden, niet in een onwetendheid van bepaalde oorzaken of in een fictie en illusie van vrijheid, maar in het bewustzijn van de beweging van de werkelijkheid. Vrijheid is geen bemiddeling tussen idee en wat in het idee is ingebeeld, maar is daadwerkelijke oorzaak. Vrijheid is noodzakelijk. Er is een hele reeks begrippenparen die tegenstrijdig leken maar in feite met elkaar samenhangen op een innige en oorzakelijke manier. Vrijheid is niet tegenstrijdig met noodzaak maar wordt erdoor geïmpliceerd. Ook zo zijn menselijke conditie en de vorming van vrijheid met elkaar verbonden, prudentia of voorzicht en de multitude geen tegengestelde van elkaar. Het werkelijk tegenstrijdige begrippenpaar is 'potentia' en 'potestas'.

Ook de onderscheiding in de *Ethica* in drie soorten kennis is paradigmatisch voor het denken van Negri. De eerste soort kennis is inadequaat en bijgevolg negatief. De tweede soort is adequaat maar beperkt en daarom neutraal. Ze stemt overeen met wat in een gewoon taalgebruik 'objectief' wordt genoemd of 'onpartijdig', 'neutraal', 'niet subjectief'. De derde soort kennis is eveneens adequaat, het echte doel en bijgevolg positief. In de geometrische stijl betekent positief dat realiteit wordt toegevoegd, dat er meer is. Negatief betekent dat realiteit wordt ontnomen en er minder is. Neutraal betekent dat er geen realiteit bijkomt of afneemt maar dat behouden blijft wat is. De eerste soort kennis is affect, gevoel of verbeelding en wordt gekenmerkt door een zelfbevestigende, spiegelende en imiterende beweging. Affecten zijn schijnmatig, wisselvallig, wendbaar, onzeker en vaak misleidend. Het probleem is hun grilligheid, dat ze snel verdwijnen of dat ze afgeleid en bezet worden door iets extern en bijgevolg afnemen. De tweede soort kennis is de systematische, methodologisch onderbouwde kennis die gebruik maakt van procédés als inductie en deductie. Ook al is ze adequaat, toch volstaat deze conceptuele kennis niet maar is ze wel nodig om zich als kennis in stand te houden. Om dit te begrijpen, moeten we eerst overgaan naar de derde soort kennis, de intuïtieve of perceptuele kennis die alle zelfde kenmerken heeft als het affect of de verbeelding doch zonder dat ze deze keer negatief te noemen is. De intuïtieve kennis zet affecten en verbeelding positief in, haalt aldus de kenmerken daarvan binnen, en is ook zelfbevestigend, reflexief, imiterend, schijnmatig, wendbaar, grillig, onzeker, leugenachtig en bedrieglijk. Om die reden is de tweede soort kennis nodig, opdat de affecten en verbeelding niet zichzelf ten gronde richten. Het verschil tussen positief en negatief is het verschil tussen actief en passief; in het eerste geval wordt men misleid (dat is passief) terwijl men in het derde geval zelf misleidt (dat is actief). De Italiaanse filosoof Virno oppert voor deze hypothetische creatieve kennis die essentieel is in de zoektocht naar een goede levensvorm, de term 'transductie'. Agamben, een andere filosoof en vriend van Negri, heeft het over 'analogica' en de paradigma-methode. Negri en Hardt spreken over "resistance, creativity, and invention" (Hardt & Negri, 2009: 21). Derde soort kennis of

positief gebruikte verbeelding is productief, creatief, politiek effectief.

In zijn toneelexperiment volgt Negri opnieuw het paradigma van Spinoza. Anders dan de kennis die slechts rede is, kan kunst of de derde soort kennis een materiële ervaring van invoering in een nieuw element veroorzaken. Kunst creëert 'potentia' of mogelijkheden binnen een bepaalde realiteit. Dit kadert in een visie dat verandering mogelijk is, maar ook dat het andere altijd reeds gegeven is. De dimensie van de realiteit is fundamenteel in elke praktijk. Negri insisteert op dit ontologische aspect maar voegt toe dat materiële ervaring een directe en elementaire relatie tussen werkelijkheid en verbeelding impliceert. De verbeelding is inherent aan de ervaring. Hij insisteert eveneens op het feit dat kunst altijd een ambachtelijk en collectief werk is, gevormd in de relatie van een multitude van singuliere mensen, van hun ideeën en producten. Kunst is bovendien altijd anomalie; ze gebeurt door verzet te plegen en ongehoorzaam te zijn. Negri maakt een vergelijking met de liefde die zowel iets duidelijk maakt over de relatie tussen het artistieke en het politieke als over de analogie tussen het politieke en het amoureuze. Zijn opvattingen over liefde hebben niets te maken met burgerlijke romantiek noch met een religieus christelijke visie. De christelijke en burgerlijke liefdesopvattingen bewerkstelligen een naturalistische en individualistische reductie van liefde tot een eenduidige functie en identiteit, dus tot het tegenovergestelde van wat liefde is. Op precies dezelfde manier is de naturalistische en individualistische reductie van de collectieve werking van kunst eigenlijk een reductie tot het tegenovergestelde van kunst. Het collectieve, tegennatuurlijke en het opbouwende hypothetische karakter zijn essentieel zowel in liefde als in kunst. 'Tegennatuurlijk' slaat in Negri's conceptueel gebruik op de manier waarop de wesp de liefde bedrijft met een orchidee: zonder de natuurlijke doelmatigheid of arbeidzaamheid als van een bij, niet georganiseerd rond een identiteit, enkel en alleen omwille van het plezier. Hij haalt dit beeld bij Deleuze en Guattari: de wesp bedrijft de liefde zomaar, omdat hij graag de liefde bedrijft, hoe dan ook. De onfunctionele wespenliefde is analoog aan de idee dat de mens geen voorbestemde taak heeft die zijn bestaan rechtvaardigt of er zin aan

geeft. Zijn bestaan hoeft ook niet te worden gerechtvaardigd want het heeft een absolute evidentie die op geen enkele manier in vraag kan worden gesteld. Zijn bestaan is, hoe dan ook, beminnelijk zoals het nu eenmaal is. De beeldspraak van de wesp en de orchidee staat voor een liefde die geen enkel motief of functie heeft buiten de beminnelijkheid van het liefdesobject en het plezier dat de liefdeservaring verschaft. Het plezier en het object van de relatie zijn bijzonder, materieel, concreet, uniek en tezelfdertijd onfunctioneel, ongedefinieerd en onbepaalbaar. Van de tegennatuurlijke liefde gaat Negri terug naar de sociale samenwerking, naar politiek en kunst, die eveneens ontstaan op een existentiële manier, dit wil zeggen omdat mensen er nu eenmaal zijn, met velen, als multitude, en niet anders kunnen dan te volharden in hun bestaan. De politieke relaties, de gemeenschapsvorming, de taalkundige expressie en de kennis hebben met liefde en kunst dit tegennatuurlijke, relationele en existentiële karakter gemeen.

Bibliografie

Deze tekst werd voorgelezen in het Frans tijdens een seminarie over Negri en Spinoza, georganiseerd door het *Vlaams Marxistisch Tijdschrift/Imavo*, op het 6de Congrès International Marx in Parijs Université-Ouest-Nanterre op 25 september 2010. De tekst werd geschreven terwijl ik de laatste hand legde aan mijn proefschrift, *Het perspectief van de multitude. Agamben Machiavelli Negri Spinoza Virno*, waar Negri en het paradigma van Spinoza uitgebreid aan bod komen. Bepaalde uitdrukkingen in voorliggende tekst komen uit mijn proefschrift dat in november 2010 is gepubliceerd bij VUBPress en ingediend om verdedigd te worden tot het bekomen van de graad van doctor in de Wijsbegeerte en Moraalwetenschappen aan de Vrije Universiteit Brussel.

Negri, A., *L'anomalia selvaggia. Saggio su potere e potenza in Baruch Spinoza*, Feltrinelli, Milano, 1981.

Negri, A., *Il potere costituente. Saggio sulle alternative della modernità*, Manifestolibri, Roma, 2002.

Negri, A. & Hardt, M., *Empire*, Harvard University Press, Cambridge MA, 2000.

Negri, A. & Hardt, M., *Multitude. War and Democracy in the Age of Empire*, The Penguin Press, New York, 2004.

Negri, A., & Hardt, M., *Commonwealth*, Harvard University Press, Cambridge MA, 2009.

Negri, A., *Trilogie de la différence*, Stock, Paris, 2009.

Machiavelli, N., *Il Principe* in *Opere I*, Einaudi-Gallimard, Torino, 1997 (in Nederlandse vertaling door Paul van Heck: *Il Principe en andere politieke geschriften*, Ambo, Amsterdam, 2006).

Spinoza, B., *Theologisch-politiek traktaat*, Wereldbibliotheek, Amsterdam, 1997.

Spinoza, B., *Ethica*, Amsterdam, Prometheus / Bert Bakker, Amsterdam, 2002.

Spinoza, B., *Hoofdstukken uit de politieke verhandeling*, Boom, Amsterdam, 1989.